

NÜKLEER HUKUK (II)

Av. Mehmet Horuş
Sinop NKP Avukatı
mehmet@horus.cv.tr

Türkiye’de nükleer santral kurulur mu? Kurulmaz mı? Seksenli yıllardan itibaren nükleer karşıtı mücadelenin gündemi olan bu tartışmada artık kurulmaya başlanan Akkuyu, projelendirilen Sinop ve üçüncüsü olarak zikredilen İğneada’daki nükleer santraller aşamasına gelindi. Türkiye’nin nükleer serüveni, somut ve güncel bir mesele haline büründü. Konunun pek çok veçhesi var. Bunlardan ilk aklı gelen elbette enerji konusu oluyor. Ama enerji başlığını temel alan bir değerlendirmenin sürecin dinamiklerini ve gelişmelerin karakterini ortaya koymaya elverişli olmadığı açık. İlgili olanların çok iyi bildiği gibi Türkiye’de elektrik piyasasında arz fazlası var. Bu eğilim son on yıldır dile getirilmesine rağmen son yıllardaki nükleer santral ısrarını elektrik ihtiyacı üzerinden gerekçelendirmek mantıklı değil. Karşı tez olarak ileri sürülebilecek enerji alanındaki dışa bağımlılık ve ucuz enerji söyleminin de inandırıcılığı yok. Planlanan nükleer santraller, hem pahalı hem de dışa bağımlılığı daha da artırıyor. Nükleer karşıtı hareket, öteden beri bu çelişkileri ifşa ederek ve sorunun siyasal bir tercih sorunu olduğunu anlatarak bugünlere geldi.

Türkiye’de nükleer santral kurulup kurulmayacağına ilişkin on yıl önce Nükleer Karşıtı Platform’da (NKP) yaptığımız değerlendirmede; “Türkiye’de rejimin otoriterleşme eğilimlerine bakarak öngörülebilir olduğunu”¹ net bir biçimde ortaya koymuştuk. Gelişmeler bu tespitimizi doğruluyor. Rejimin otoriterleşme eğilimleriyle aynı dozda nükleer ısrarı da arttı. Nükleer, hem AKP’nin dış politikada edinmeye çalıştığı vizyon hem de içerideki baskı ortamı için iyi bir enstrüman sunuyor. Bu nedenle nükleerle ilgili gelişmeleri anlamak için en başta bir demokrasi sorunundan konuştuğumuzu her fırsatta hatırlamamızda fayda var. Hukuksal gelişmeleri de bu eksenle anlamlandırabiliriz.

Hiçbir çevre problemi tek başına doğal varlıkların kirlenmesiyle sınırlı kalmaz. Her zaman çevre kirliliğine, sosyal, siyasal, ahlaki ve hukuksal bir kirlilik eşlik eder. Doğal varlıkların kendi içsel değerlerini ihmal eden insan-merkezci bir yaklaşıma sahip olsanız dahi, toplum yararına aykırı her pratiğin önüne geçmek için bir dizi kirlilikle baş etmek zorundasınız. Bu kirlenmede hukuka başat bir rol biçmiyoruz. Edip Cansever’in “Bütün renkler aynı hızla kirleniyordu. Birinciliği beyaza verdiler” dizelerindeki “beyaz” yerine konulacak bir hukuk standardımız olmadığı malum. Ama birincilik anlamında değil, ilk olma anlamında, Türkiye’nin nükleer icraatındaki kirlenme hukukta başladı. Akkuyu’nun startı, “aleyhine dava açılmayacak bir formül” deklarasyonu ile uluslararası anlaşmayla verildi. Uluslararası

sözleşme “formülü”, Mersin ve Sinop halkı başta olmak üzere nükleere karşı çıkan yurttaşların adalete erişim hakkının ihlalinin ötesinde, yasama yetkisinin de aşılması anlamına geliyor. “Anlaşılan nükleer felaket, ilk etkilerini hukuk alanında gösterecek. Nükleer enerjiden önce nükleer hukuk ile tanışacağız. Zararları sınır tanımayan, önlenemez ve tahrip gücü yüksek bir hukuksal felaketle karşı karşıyayız. Nükleer hukuk.”² Sekiz yıl önceki bu tespit sonrasında hukukumuzda yaşanan nükleer etkilere bakabiliriz.

Hukuksal Güvenlik

Nükleer, otoriter bir rejime çift yönlü katkı sağlıyor. İlk olarak jeostratejik güç, nükleer silah teknolojisi, enerjinin yüksek temerküzünün iktidarın da tek elde toplanmasına hizmet etmesi, gizlilik, ulusal güvenlik ve devlet sırrı kalınlığıyla otoriter bir rejimin inşasında siyasal iktidarın elini güçlendiriyor. Diğerleri ise bir kere nükleere sahip olduktan sonra ilgili, ilgisiz toplum yaşamının her alanına müdahale edilebilecek bir ulusal güvenlik gerekçesi oluşturuyor. Kalkınma propagandası ve teknoloji fetişizmiyle nükleerin yol açtığı bu yaralar ve kayıplar üzerinde pek durulmuyor. Demokrasi ve hukuk standardı gelişmişlik hesaplarında dikkate alınmıyor.

Gaziemir Davası

Türkiye’de henüz bir nükleer santral olmamasına rağmen “çevre” duyarlılığı ve koruma çalışmaları açısından görece ileri sayılabilecek İzmir’in göbeğinde, Gaziemir’de nükleer atık çubukları bulundu. 1940’lı yıllardan 2010 yılına kadar

¹ Elektrik Mühendisliği, 434. sayı, s.95 Ankara 2008

² HORUŞ, Mehmet <https://yesilgazete.org/blog/2010/01/21/nukleer-hukuk/>

faaliyeti süren kurşun fabrikası, çevre gazetecisi Serkan Ocak'ın haberine³ kadar sadece kurşun atıklarıyla gündemdediydi. Haberde özetle; Gaziemir'de kurulu bulunan kurşun üreten fabrikanın atıklarını arazisindeki toprağa gömdüğünün ortaya çıktığı, toprak altındaki atıkların zehir kusmaya başladığı, Türkiye Atom Enerji Kurumu'nun (TAEK) alandaki ilk radyasyon tespitini 2007 yılında yaptığı, raporlara göre radyasyonun fabrikanın nükleer santrallarda kullanılan nükleer çubukların eritilmesiyle oluştuğu, bu maddelerin Türkiye'ye yasal girişinin olmadığı, raporların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Gaziemir Kaymakamlığı, Gaziemir Belediyesi'ne bildirildiği anlatılmaktaydı. Haberin yayınlanması üzerine, çok sayıda kurum tarafından İzmir Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunuldu. Radyasyon ölçen cihazla alanda yapılan ölçümlerde zaman zaman Fukuşima'ya yakın rakamlar tespit edildi. Daha sonra mahallede oturan diğer şikayetçilerin de katıldığı başvurular üzerine sadece şirket yetkilileri hakkında "çevreyi kasten kirletmek" suçundan dava açıldı. Ama TAEK raporu gözetilerek ortada suç teşkil eden hiçbir eylem bulunmadığının anlaşıldığı gerekçesiyle dosya kapatıldı. Halbuki TAEK, hakkında suç duyurusunda bulunulan kurumların başında geliyordu ve görevinin gereğini yerine getirmediğini ispatlamak için başkaca bir kanıtı ihtiyaç yoktu. 16 Nisan 2007 tarihinde İzaydaş tesisi girişinde fabrika atıklarını taşıyan bir aracın geçişi sırasında sabit radyasyon ölçüm cihazının alarm vermesi üzerine atıklarda nükleer bulaşık olduğu ortaya çıkmıştı. 30 Nisan-1 Mayıs 2007 tarihleri arasında 6 aydır atık depolarında bekletilen ve İzaydaş'a gönderilecek yaklaşık 1.100 ton cüruf üzerinde yapılan ölçümlerde doğal radyasyon seviyesinin üzerinde artışlar tespit edilmişti. TAEK dışında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Gaziemir Kaymakamlığı, Gaziemir Belediyesi'ne bildirildiği halde, yetkili ve görevli idareler tarafından hiçbir önlem alınmamıştı.

Gaziemir olayı, nükleer bir tehlike karşısında yurttaşların hiçbir hukuksal güvenliğinin olmadığını göstermektedir. Kurulması düşünülen santrallardan kaynaklanacak benzer bir felakette de yıllarca gerçekler gizlenebilir ve olaylar örtbas edilebilir.

Akkuyu Davası

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye - Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine

İlişkin Anlaşma'yı Rusya, 19.11.2010 tarihinde onaylamıştır. Rusya ile olan jeopolitik ve askeri hesaplar, Akkuyu'nun da seyrini doğrudan belirliyor. Türkiye'nin nükleer serüvenini yakından izleyen ve alanındaki en yetkin isimlerden Prof. Dr. Tolga Yarman'ın deymiyle; askeri ve sivil nükleer teknolojinin amaçları çok farklı olsa da, tıpatıp aynı doğrultuda gelişirler. Bunun bütün ülkelerde böyle olduğuna dikkat çeken Yarman'a göre; "nükleer santralin modeline ilişkin tercihler bile siyasi bir tercihtir."⁴

Rusya ile imzalanan anlaşmaya karşı etkili bir hukuksal yol kalmadığından Akkuyu ile ilgili temel hukuksal süreç, ÇED aşamasında gündeme gelebildi. Daha önce açılan üst ölçekli plan davalarında verilen iptal kararları da usulen verilmiş gibi yeni plan onaylarıyla bertaraf edildi.

Nükleerle ilgili bu ilk ÇED sürecinde yapılan Halkın Katılımı Toplantısı'na, yöre halkı ve nükleer karşıtları alınmadı. Daha sonra düzenlenen İnceleme Değerlendirme Toplantısı'na da kimse alınmadı. Çevre hakkının temeli sayılan katılım ve bilgiye erişim hakları karşısında "güvenlik" düsturu yine hakim oldu. ÇED olumlu kararının iptali istemiyle açılan dava, ivedi yargılama usulüne tabi olmasına rağmen üç yılda karara bağlandı. ÇED davalarında yapılan keşif-bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenen bilirkişi raporunun karar aşamasında belirleyici olduğu biliniyor. Akkuyu keşfi, basının ifadesiyle "VIP keşif" şeklinde yapıldı.

Bilirkişilerin ve mahkeme üyelerinin Akkuyu'nun yüklenicilerine ait ve santralin ünitesi olarak inşa edilmiş otelde konaklamaları da cabası. "Güvenlik" parolası duruşma günü de devredeydi ve Danıştay'ın tanık olduğu en sıra dışı güvenlik tedbirleriyle duruşma yapıldı. Dava dosyasında yer alan belgeler, Danıştay'ın resmi ara kararıyla "güvenlik" gerekçesiyle davacı avukatlarına verilmedi. Böylece nükleerin zararlı etkileri, yargıya da sirayet etti. Nihayetinde Danıştay 14. Dairesi, basit bir taş ocağı ÇED davasında bile şimdiye kadar gözettiği kendi içtihatlarını yok sayarak davayı reddetti. Ret kararıyla Akkuyu için hazırlanan ÇED raporuna hukuka uygunluk payesi verilmekle kalınmadı. Çevre Hukuku alanında şimdiye kadar elde edilmiş bütün hukuksal kazanımlar nükleer sevdasına feda edildi.

Sinop Davası

Japonya ile Türkiye arasında 3 Mayıs 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Nükleer Güç Santral-

Bir kere nükleere sahip olduktan sonra ilgili, ilgisiz toplum yaşamının her alanına müdahale edilebilecek bir ulusal güvenlik gerekçesi oluşturuyor. Kalkınma propagandası ve teknoloji fetişizmiyle nükleerin yol açtığı yaralar ve kayıplar üzerinde pek durulmuyor. Demokrasi ve hukuk standardı gelişmişlik hesaplarında dikkate alınmıyor.

³ OCAK, Serkan "İzmir'in Çernobil'i, İlk Nükleer Çöplük İzmir'de" Radikal Gazetesi 3 Aralık 2012

⁴ YARMAN, Tolga "Geçmişte ve Bugün Nükleer Enerji Tartışması" İstanbul Okan Üniversitesi Yayınları 2011

lerinin ve Nükleer Güç Sanayisinin Geliştirilmesi Alanında İşbirliğine İlişkin Anlaşma imzalandı. Ama tüm dünyanın bildiği nükleer santral kararına anılan sözleşmenin imzalanmasından 2 yıl sonra tamamlanarak 16 Kasım-15 Aralık 2015 tarihleri arasında askıya çıkan ve onaylanan Çevre Düzeni Planı'nda rastlanmamaktadır. Sinop'ta yapılması planlanan nükleer santral, çevre düzeni planlarında gizlenmeye devam ederken şimdiden 650.000 ağaçlık orman ekosistemi yok edildi.

Nükleerciler, Akkuyu'dan edindikleri tecrübelerini Sinop'ta sınılamaya çalıştılar. Çevresel Etki Değerlendirme sürecinde yapılması zorunlu olan Halkın Katılımı Toplantısı, bilerek kent merkezinin uzağındaki bir kampusta yapıldı. Toplantı salonu bir gün önceden kolluk güçleri tarafından ablukaya alındı. Toplantı saati yaklaştığında halkın nükleeri savunduğu mizansen için, AKP teşkilatlarından insanlarla salon dolduruldu. Sinop milletvekili, Belediye Başkanı, kitle örgütleri, sendikalar ve herkesimden Sinoplu'nun toplantıya katılması engellendi. Toplantıya alınmayan halk, Sinop Valiliği'ne katılımlarının engellenmemesi için yazılı başvuruda bulundu. Ama Valiliğe dilekçe vermeye gidenler hakkında daha sonra soruşturma başlatıldı. Katılım talebi, suç unsuruna dönüştürüldü.

Sinop NGS ÇED başvurusunu yapan şirket, EUAS International ICC Merkezi Jersey Adaları Türkiye Merkez Şubesi. ÇED sürecinde yetkilendirilmiş ENVY Enerji ve Çevre Yatırımları A.Ş.'nin ise resmi olarak yerli bir şirket olarak kurulan ama referanslarından Sinop NGS için kurulan uluslararası bağlantılı bir şirket olduğu anlaşılıyor. İşte bu şirketlerin organize ettiği halkın katılımı toplantısı, Sinop Halkı'ndan kaçırıldı.

702 Sayılı KHK

Yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz gelişmelerin kurumsal bir yapıya kavuşturulması aşamasına da gelindi. Nükleer Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 9 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı. 702 sayılı KHK'de nükleerle ilgili " tarafların sorumluluklarını ve bu faaliyetler üzerinde düzenleyici kontrol yetkisini haiz Nükleer Düzenleme Kurumu'nun teşkilat, görev, yetki ve sorumlulukları" belirlenmiştir. Böylece nükleer ile ilgili her türlü düzenleme yetkisi Nükleer Düzenleme Kurumu'na (NDK) verildi. Nükleer faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar, kurumun kontrolüne bırakıldı. Nükleer Düzenleme Kurumu'na görev ve yetki alanındaki ilgili konularda, diğer yasal düzenlemeler ve idari yapıların üzerinde mutlak yetki tanındı. 4708 sayılı Yapı Denetimi Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu nükleerle söz konusu olduğunda devre dışı bırakıldı. Aynı şekilde hazırlanacak Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'nun radyolojik etkilerle ilgili bölümlerinin Nükleer Düzenleme Kurumu tarafından belirleneceği düzenlenerek, Çevre Kanunu ve ÇED Yönetmeliği alanına da müdahale edildi. Kurul üyelerinin göreve başlamadan önce Yargıtay Birinci Başkanlık Kurulu huzurunda yemin edecekleri düzenlendi. 2547 sayılı YÖK Kanunu, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun NDK'yı ilgilendiren bölümleri 702 sayılı

Nükleer, kendi kulvarının dışına taşan, bütün bir hukuk sistemini işlemez hale getiren bir mecraya doğru ilerliyor. Hukuk sistemimizin maruz kalacağı radyoaktif etkiler, NDK'nın müdahale alanına giren diğer kanunlarla sınırlı kalmayacak.

KHK'ye tabi hale geldi. Nükleer ile ilgili davalarda NDK'yı temsil edecek avukatlara Türkiye Barolar Birliği'nin belirlediği avukatlık asgari ücret tarifesindeki miktarın 15 katına kadar ödeme yapılması planlandı. Bir milyon TL sermayesi Hazine tarafından karşılanacak Nükleer Teknik Destek Anonim Şirketi (NÜTED A.Ş.) adı altında bir şirket kurulmasına karar verildi. Bütün bu düzenlemelerin bir parçası olarak da TAEK, NDK'ya devredildi. NDK'ya bu düzenleme alanı ve yetkileriyle "devlet içinde devlet" demek abartı sayılmamalı.

Bu gelişmeler ve sonuçları, nükleerin yol açtığı hukuka aykırılıklardan ibaret değil. Nükleer, kendi kulvarının dışına taşan, bütün bir hukuk sistemini işlemez hale getiren bir mecraya doğru ilerliyor. Hukuk sistemimizin maruz kalacağı radyoaktif etkiler, NDK'nın müdahale alanına giren diğer kanunlarla sınırlı kalmayacak. Eğer nükleeri durduramazsak; bu yazı dizisinin üçüncüsünde, şimdilik nükleerle hiç ilgisi olmadığını düşündüğümüz başka hukuksal konularda nükleerin tahrip gücünü örneklemek zorunda kalacağız. ■